

Sosyolog Nazife Şişman: Hastalık ve ölüm modern hayatın görüntüsünü bozuyor

Röportaj: Doç. Dr. Lütfü Hanoğlu - Ömer Çakkal

Tıp teknolojisi alanında son yıllarda baş döndürücü bir ilerlemeler var. Sperm bankası, tüp bebek, ötanazi, geliştirilmiş yoğun bakımlar, kürtaj, sezaryen gibi uygulamalar bizi şu iddialı düşünceye sevk ediyor: artık insan adeta doğumu ve ölümü kontrol eder hale geldi! Doğumdan ölüme hayatın her alanında tıbbi teknolojinin uzmanlığına emanetiz. Organ, doku ve kan nakli; antibiyotikler, psikolojik ilaçlar, gen tedavisi, yapay organlar... Bir de gelecekte hayatımıza girmesi beklenenler var: İnsan, hayvan ve bitki genlerinin karışımından oluşturulacak hibrid canlılar! Bugün biyoteknoloji ve gen mühendisliği, insanı bir makine haline getirme yolunda. Biyoteknoloji sadece bilimin konusu olarak gündemde tutulsa da aslında disiplinler arası, çok yönlü bir mesele olarak karşımızda duruyor. Bu geniş alanda dinin, felsefenin ve diğer sosyal bilimlerin söyleyeceği çok şey var. Ancak özellikle de ülkemizin de içinde olduğu İslam coğrafyasında pek de söz söyleyen kimse yok. Sosyolog Nazife Şişman *Yeni İnsan: Kaderle Tasarım Arasında* gibi iddialı bir isim verdiği kitabında bu tartışmalara kapı aralıyor. Tıpta teknolojinin kullanımını geçen sayısında ele alan, bu sayısında ise kürtaj ve sezaryeni masaya yatıran SD için Nazife Şişman ile konuşmak şart olmuştu. Lütfü Hanoğlu Hocamızla birlikte İstanbul Medipol Üniversitesi'nde ağırladığımız Şişman'la zihnimizi açan bir söyleşi yaptık.

“İnsanın tasarımına doğru giden bir yaklaşım var”

İsterseniz şununla başlayalım: bu konuyu seçerken şahsi motivasyonunuz ne oldu?

Sosyoloji çalışırken kendimi feminizm hareketleri, kadın meselelerini incelerken buldum. Çünkü çağdaş kültürü anlamaya çalışan herkesin irtibat kurması gereken bir alan bu. Yıllar içindeki çalışmalarım beni kadın bedeni ve beden sosyolojisine yöneltti. Kadın kimliği, gender (toplumsal cinsiyet), feminist teori ve pratiği çalışırken, beden sosyolojisi ile temas kaçınılmazdı. Çünkü feminizm, bir cinsellik siyaseti. Dolayısıyla beden siyaseti içerisinde yol alan bir stratejiye ve kavramsal çerçeveye sahip. Kürtaj tartışmalarında da gündeme gelen “bedenimiz bizimdir” söylemi, bedenimizin bizim olup olmadığı konusu, bu konuya tarih içindeki yaklaşım, bu konuda Müslümanların yaklaşımları, bedenin emanet olması anlayışından mülk oluşuna doğru ilerleyen bir süreçte yoğunlaştı çalışmalarım. İnsan bedeni üzerindeki tahakkümün çağdaş siyaset ve ekonomi içindeki yerini görünce doğal olarak bu konuya yoğunlaştım.

Kitabınızın adı oldukça iddialı. Neslimiz artık farklı bir formatla mı çoğalıyor?

Kitabın adının özellikle imajlı olmasını ve metafor barındırmasını tercih ettim.

“Hayatın tıbbileştirilmesi ve sağlık fetişizmi” bir taraftan, genetik bilgilenme diğer taraftan dünyanın eskisi gibi görülmediği bir bakış açısı sunuyor. Peki, bireylerin kimlik kurgularında, ölüme ve hayata bakışlarında yeni teknolojiler nasıl bir etkiye sahip? Bu sorudan yola çıktım. Yeni tıp teknolojisiyle muhatap olan, protezlerle ve organlarla bedeni sürekli takviye eden bir yaklaşım hâkim günümüzde. İnsanın tasarımına doğru giden bir yaklaşım var. Tabi bir de daha klasik bir yaklaşım var. Kader inancından hareket eden, sağlığı bir imtihan olarak gören, tevekküle dayalı yaklaşım. Bir sarkaç gibi düşünürsek kitap bu iki arada nerede durduğumuzu sorgulamaya çalışıyor.

“Türk halkı tıba iman derecesinde bağlı”

Sizce nerede duruyor? Şu anda Türkiye'deki toplum bu sarkacın neresinde duruyor?

Bu konuda genel bir şey söylemek zor. Bu, katmanlı bir durum arz ediyor. Ama ben halk düzeyinde tıba iman derecesinde bir bağlılık gözlemliyorum. Özellikle orta yaş ve orta sınıfta aşırı bir doktora güven var. Öte taraftan alternatif tedavilerle vesaire değişen yeni bir tıp kültürü de var. Tıp kültürü insanların hayatında çok ciddi bir yer tutuyor. Bireyler için sağlıklı olmak artık bir hayat tarzı. Modern sağlık anlayışında sağlıklı olmak kişinin kendi belirlediği bir durum

olarak görülüyor. Yani eğer kişi kendine bakarsa, egzersiz yaparsa, sağlıklı beslenirse, zamanında kontrollerini yaptırırsa problem olmayacak. Kişi hastaysa bu onun sorumluluğu. Demek ki kendine bakmamış. Böyle bir genel yaklaşım var. Bu yaklaşımın hâkimiyeti altında kalan insanlarda da sağlıklı olabilmek ve kalabilmek için aşırı bir çaba görülüyor.

O zaman tıbbın ürettiği yeni teknolojileri mesela bu doğurganlık alanında veya bir biçimde ölüme yaklaşılan dönemde sonuna kadar kullanmak da bu anlayışın bir uzantısı oluyor değil mi?

Evet. Hayatın başlangıcında da sonunda da tıbbi müdahalede bir sınır görülmüyor.

Geleneksel yaklaşımımızla bu nasıl bağdaşıyor, insan zihninde ve toplum zihninde? Birbirleri ile örtüşüyor mu yoksa çatışan sorunlu noktalar var mı? Toplum bu çatışma noktalarını nasıl aşıyor? Uzlaşmayla mı?

Evet, herkes mutlaka birtakım uzlaşma noktaları buluyordur ama ben çelişkiler görüyorum. Mesela Anadolu kültüründe çocuk sahibi olmamak özellikle kadınların üzerinde büyük bir baskıdır. Bunu kabul ediyoruz. Ama sonuçta tevekkül devreye girmelidir, çünkü bunun Allah'ın takdiri olduğuna inanılır. Günümüzdeyse insanın kısırlık durumunu mutlak olarak yenebileceği anlayışı hâkim. İnsanın çocuk sahibi olma konusundaki gayretinde sınır ortadan kalkmış durumda. Yani eğer bir insan çocuk sahibi olmak istiyorsa olur, deniyor.

O zaman sizce sınırı kaybettik.

Evet.

Ama temel yaklaşımlarımız yerinde duruyor. Peki, bilim ve teknolojinin kendine has bir ilerleyişi var. Batı kaynaklı olmasını da göz önünde bulunduralım. Yani bizim kontrolümüzde ilerlemiyor. Bir şey keşfedilecekse bu bir şekilde keşfedilir, siz bunu engellemezsiniz. Şimdi biz bu durumda ne yapacağız? Kendi geleneğimizin kuralları ışığında yeni ortaya çıkan yöntemlerle ilgili kendi bakış açımızdan yeni bir po-

zisyon mu belirleyeceğiz yoksa sizin söylediklerinizden de anladığım üzere şimdi yaptığımız gibi yeni duruma uyum sağlayacak birtakım zihinsel mekanizmalar mı geliştireceğiz?

Benim böyle şümulü bir soruya cevap vermem tabii ki mümkün değil. Kitabımda da zaten sorular soruyorum. Benim gördüğüm kadarıyla bizim şöyle genel bir yaklaşımımız var. "Bizim medeniyetimiz şöyledir", "biz insanı şöyle görürüz", "bize göre hayat böyledir" diyoruz. Böyle büyük cümleleri sarf ediyoruz. Ama gündelik hayata baktığımızda tamamen modern bilimin insana sunduğu yeniliklerle uzlaşmalar yaptığımızı görüyorum. Buralarda çelişkiler olduğunu çoğu zaman fark etmiyoruz. Mesela, ölümü, tedavi edilebilecek bir hastalık olarak kabul etmenin akidevi sonuçlarını düşünmemiz gerektiğine dikkat çekmeye çalışıyorum. Yani önce doğru soruları soralım, durum tespiti yapalım diyorum.

"Tüp bebek, üremeye cinsellik arasındaki bağı koparttı"

Bilimi ve teknolojiyi oluştururken ya da bunların sonuçlarına maruz kalırken toplumu yönlendirici sorumluluğun temelde kime ait olduğunu düşünüyorsunuz? Doktorlar mı, bilim adamları mı? Din âlimleri/ilahiyatçılar mı? Yoksa entelektüellerin mi?

Sorumluluk ortaklaşa paylaşılmalı. Tüm bunları tartışmaya açan multidisipliner bir yaklaşıma ihtiyacımız var. Başlangıç için en azından bir tartışma ortamının oluşması gerekiyor. Olmakta olana şüpheyle yaklaşan, "nereye gidiyoruz" sorusunu kendisine ciddi bir şekilde soran bir grup bilim adamının olması gerekiyor.

Teorik şablonlarımız var ama pratikte daha çok uzlaşma yoluna gidiyoruz diyorsunuz. Bir sınır varsa fark etmiyoruz ve onu aşıyoruz. Bununla ilgili bir farkındalık, bir duyarlılık var mı?

Toplumumuzda geniş bir duyarlılık olduğunu söyleyemem. Örneğin ben kitabı henüz yayımlamadan önce bu konuyu çalışırken bir felsefe profesörü "Şu aralar ne çalışıyorsun?" diye sorduğunda

biyoteknolojinin hayatımız üzerinde nasıl bir etkisi olduğu üzerinde çalıştığımı söyledim. Adeta abesle iştigal ettiğim şekilde bir imada bulundu. Biyoteknoloji dediğimde bilimkurgu filmlerinde karşılaştığımız, yaşanan hayatla çok da irtibatı olmayan tahayyüli bir gelecek üzerine kafa yorduğumu düşünmesinin de etkisiyle böyle bir tepki verdiğini düşünüyorum. Kaldı ki ben tahayyüli bile olsa bu konular üzerine kafa yormanın da anlamlı olduğunu düşünüyorum. O açıdan genel bir duyarlılık olduğunu düşünmüyorum.

Şimdi bir takım vakıflar mesela tıp fakültesinde ya da pozitif bilim alanında okuyan çok başarılı bir kısım öğrencileri alıp, onlara Arapça, geleneğimizin temel dinamiklerini kavrayabilecekleri klasik medrese eğitimi verme çabası içerisinde. Yani eskiden olduğu gibi bütün bilimlerin tek bir insanda toplanması bir çözüm olabilir mi?

Bu, ideal noktada bir çözüm olabilir. Biraz önce söylediğim multidisipliner, yani istişari grupların olması, her meslekte temsilcilerin istişareleri ile ilerleyen bir yapı da çok anlamlı. Tabii ki tüm o ilmin bir zihinde toplanması daha etkin bir çözüm gibi geliyor bana. Ama bu kadar uzmanlaşmanın olduğu bir dönemde bu mümkün mü, o konuda endişeliyim. Hepimiz tek taraflı, sadece bir alana yoğunlaşan bir eğitim sistemi içinden geldik. Bilimlerin felsefe ile bağı kopuk, ilahiyat eğitiminin felsefe ile bağı kopuk, sosyal bilimlerin felsefe ve din ile bağı kopuk. Türk toplumu üzerine çalışan ama Türk toplumunun inancı hakkında temel bilgilerden yoksun akademisyenler var. Mesela Cuma namazının cemaatle kılındığını bilmeyen bir siyaset bilimi profesörü, "Türkiye'de din algısı" üzerine bir çalışma yapıyor ve orada "Toplu namaz kılıyorlar" gibi ifadeler kullanıyor. Getirdiğiniz öneri güzel, ama bugünün çağdaş sorunlarına Gazali'de cevap bulamayabilirsiniz.

"Laboratuvarda üreme, insan neslinin çoğalmasını teknik bir süreç haline getirir"

İnsan "tasarlanabilir bir varlığa" dönüştüğünde bizi bazı sonuçların

“Bahsettiğiniz örnekte kayıvalide kendi torununu taşıyacak. Peki, bu çocuk bu durumda kimin çocuğu sayılacak? Süt emzirmek bile bu kadar önemliken, süt insanı kardeş yaparken bu konularda hassasiyet gösterilmemesi beni şaşırtıyor. Doğacak çocuk genetik annesinin nesi olacak? Kardeşi mi çocuğu mu? Nesep; din, can, akıl, mal ile birlikte İslam’da korunması gereken beş şey arasında zikredilir.”

beklediğini ifade ediyorsunuz. Kitabınızda tüp bebek, organ nakli, sezaryen, kürtaj, ötanazi, klonlama, genetik manipülasyon, hayvan insan genlerinin karışımından oluşan hibrid varlıklar gibi uygulamaları tartışıyorsunuz. Ve “İnsanın laboratuvarında tasarlanan bir varlığa dönüşmesi iktisadi ve sosyal sonuçlara gebe.” diyorsunuz. Söyleyin lütfen, ne gibi sonuçlara gebe?

Saydıklarınızdan bir kısmı henüz uygulanmadığı için afaki sayılabilir. Ama mesela yaygın olarak kullanılan tüp bebek uygulamasının kültürel ve iktisadi sonuçları üzerinden diğerlerinin sonuçlarını da görebiliriz. Mesela insanın üremesi, çoğalması için cinselliğe ihtiyacın ortadan kalkması cinselliği, aileyi, kadın-erkek ilişkilerini nasıl etkileyecek? Bu soruyu sormuyoruz. Biliyorsunuz, tüp bebek uygulaması, üremeye cinsellik arasındaki bağı koparttı. Artık ikisi bir arada olmak zorunda değil. İlginçtir, Weber sanayi devriminin başlarında aile ile üretimin birbirinden boşandığını söylüyordu. Çünkü daha önceleri aile bir üretim merkeziydi. Evde üretim, aile bazında üretim söz konusu idi. Ancak üretim fabrikaya taşındığında üretim ile aile arasında bir boşanma yaşandı. Bu çok ciddi sonuçları olan bir değişimdi ve aile yapısı, kadın-erkek ilişkileri, çocuk yetiştirme metotları, bireyin nasıl yetişeceği gibi bir sürü şeyi etkiledi. Benzer ve belki daha keskin sonuçları olacak bir başka gelişme ise üreme ile cinsellik, üreme ile aile arasındaki bağı kopmasıdır. Bunun üzerinde

düşünmemiz gerekmiyor mu? İnsanların çocuk sahibi olmayı istemeleri çok doğal. Ancak üremenin laboratuvarında ve insan kontrolünde olması, insan neslinin çoğalmasının teknik bir süreç haline gelmesi demektir. Artık biz üreme değil de bu eyleme üretim diyebiliriz. Üretim dendiği andan itibaren de bu üretim sürecini kontrol eden birileri olacak. Mesela liberaller diyor ki, genetik müdahalelerle daha mükemmel çocuklar imal etme sürecini anne-babalar yönetsin. Belli iktidar grupları, teknokratlar da bu süreci kontrol edebilir. Yani insan hayatı tamamen teknokratik bir yönetimin konusu haline gelebilir. Mesela İsyen filminde işlendiği gibi duygunun olmadığı bir dünya tasarlayabilir bazı iktidar odakları.

Teknolojinin yönettiği bu süreçler artık kitapların, filmlerin konusu değil. Ülkemizde de örnekleri günbegün yaşanıyor. Bir örnek üzerinden ilerleyebiliriz. Yeni evli. Genç bir hanım. İlk bebeği. Gebeliği kötü bir şekilde sonuçlanıyor. Rahminin de alınması lazım geliyor. Artık bir daha çocuk sahibi olamayacak. Annesi oldukça genç. “Ben taşıyıcı anne olabilirim” diyor. Çünkü çocuk sahibi olmazlarsa bu evliliğin sürmeyeceğini düşünüyor. Şimdi bu örnek toplumumuzun zorlamaları ve teknolojinin bir araya gelişi ile ortaya çıkan bir durum.

Benzer başka örnekler de var. Ülkemizde tüp bebek uygulamalarında sperm ile yumurta sahibinin nikâh bağı ile bağlı olmaları zorunluluğu var. Ama hemen yanı başımızdaki Kıbrıs’a, Yunanistan’a gidildiğinde orada böyle bir şart yok. Ve ben oraya giden muhafazakâr, mütedeyyin çiftlerin olduğunu doktor arkadaşlardan bizzat duydum. Tıbbi prosedürün ne olduğu hakkında yeterince bilgileri yok. Sadece bir aşı gibi bir tedavi olduğunu düşünüyor aile belki de. “Doktorlar ne yaparsa yapacak onlara teslim olduk” gibi bir gerekçeyle bilmezden gelerek bir meşrulaştırma söz konusu. Sizin bahsettiğiniz örnekte de kayıvalide kendi torununu taşıyacak. Peki, bu çocuk bu durumda kimin çocuğu sayılacak? Süt emzirmek bile bu kadar önemliken, süt insanı kardeş yaparken bu konularda hassasiyet gösterilmemesi beni şaşırtıyor. Doğacak çocuk genetik annesinin nesi olacak? Kardeşi mi çocuğu mu? Nesep; din, can, akıl, mal ile birlikte İslam’da korunması gereken beş şey arasında zikredilir.

“Yeni doğum uygulamaları nesebi bozabilir”

Bu durum nesebi bozar mı?

Bilmiyorum, bu soruya benim cevap vermem uygun değil. Ama sıkıntılı bir durum olduğu da muhakkak. Ben bu

konularda bu kadar tıp teknolojisine teslim olan yaklaşımı eleştiriyorum.

Günümüz tıp teknolojisi babayı da kapının dışına itebiliyor. Oyuncu Münir Özkul’un kızı Güner Özkul ve gene oyuncu Leyla Kömürcü, sperm bankasından satın aldığı sperm ile hamile kalıp çocuk sahibi oldular. İleride bunların da bazı sonuçları görülecektir değil mi?

Sonuçlar Amerika ve Avrupa’da görülmeye başlandı zaten. Çocuklar internet siteleri ve dernekler kurup “Babamızı istiyoruz” kampanyaları düzenliyorlar. Babasız yetişen çocuklar meselesine girerseniz orası ayrı bir dünya. Orada babası ölen, babasız doğan çocuklar da var. Benim asıl dikkat çekmek istediğim şey, meselenin haklar söylemi üzerinden ilerlemesi ve bir insanın mutlak üreme hakkı olduğu varsayımı.

Bu dediğiniz haklar meselesinin, ileri yaşlar için de insanın mümkün olduğu kadar ölmemeye çalışması şeklinde bir tezahürü de oluyor mu?

Tabi, aynı şey söz konusu. Bu durum, doğumda ve ölümden insan kontrolünün aşırı derecede artması, insanın bu süreçleri kontrol altına alması gerektiği şeklindeki yaklaşımla alakalı. Aslında ne kadar kontrol altına aldığı da tartışılır. Zira tüm bu süreçleri kontrol altında tutan bir teknokrazi var ama bireysel olarak bakıldığında da böyle bir iddia var. İnsanın uzun yaşama isteği, ölümsüzlüğü araması kadim bir arzu. Gılgamış Destanı’nda var, ölümsüzlük iksiri Lokman Hekim’de var. Ama günümüzde bir takım insanların uzun ömür hatta ölümsüzlüğü temin edecek teknolojileri satın alabilir olması söz konusu. Peki, bu nasıl bir gelecek tasavvuruna yol açıyor? Dünyevi çerçevedeki ahlaki ve adaletle ilgili sorunlar bir tarafa uhrevi tasavvur nasıl değişiyor? Bu soruları metafizik bir endişe olarak muhafaza etmek gerektiğini düşünüyorum.

Bu durumun sosyolojik yansımaları da olabilir mi? İleri hastalık durumlarında hastanın kendisinde büyük bir korku, ailede endişe ile geçen, yoğun bakımlarda ilerleyen bir dönem bu. Artık mutlak bir son da görüldüğü halde hastayı biraz daha yaşatmak adına bir hastanenin yoğun bakım servisine emanet etmediğinde sanki aile de üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemiş gibi hissediyor sanki...

Hasta yakınları üzerinde böyle bir baskı var. Öte yandan ölümlü bekleyen hastanın başında beklemek yerine onu bir hastanenin yoğun bakımına yatırmak ailenin bir konfora ulaşmasını da sağlıyor. Yani hasta o acılı süreci gözlerden

uzak yaşamış oluyor. Modern hayatta hastalığın ve ölümün kabul edilebilir bir yanı yok. Bunlar görüntüyü bozan, şıklığı, estetiği, yaşama sevincini bozan şeyler. Ölüm ve hastalık modern hayatın akışını bozan unsurlar olarak görülüyor. Yok edilmesi gereken, eğer edilemiyorsa gözlerden uzak tutulması gereken unsurlar olarak görülüyor.

Tüp bebeği, sperm bankasını ve demanslı hastalar konusunu konuştuk. Sezaryen ve kürtajı da konuşmak istiyoruz ama oraya dönmeden önce ötenaziyi de konuşalım istiyoruz. Ötanazi de ölümün kontrol edilmesi. Bunun da bazı sosyolojik gerekçeleri ve sonuçları var. Ötenaziye Türk toplumunun nasıl baktığı ile ilgili neler söylersiniz?

Tıbbi tedavinin ölüm sürecini uzatması gerçeğini görmeden ötenaziye doğru bir şekilde değerlendiremeyiz. Ötenazi, tıp teknolojisinin kendi içinden çıkmış bir sorun. Mesela makinaya bağlı bir yaşam gibi bir seçenek olmasa fişi çekme sorunu da olmayacaktı diye düşünüyorum.

Türk toplumu ötanazi istiyor mu?

Toplumumuzda ötanazi ile ilgili yaygın bir talep olduğunu sanmıyorum.

Teknolojinin kendi içinde etkileşimleri noktasına geldik. Demin verdiğiniz örnekteki hanıma, bir rahim nakli yapılması gibi bir seçenek de var. Böyle bir şey ne kadar doğru? Diyanet organ nakline olur veriyor. Yasalar da olur veriyor. Ancak yasalarımıza göre net bir ölüm tanımı yok. Diyanete sorduğunuzda onlar topu doktorlara atıyorlar. Ne dersiniz, yine sosyolojik olarak ortalık karışık galiba?

İlahiyatın ve hukukun da devrede olduğu bir tartışma platformunun oluşturulması lazım. Kalu Bela'dan beri Müslümanız diyoruz. Yani ruhlarımız yaratıldığı andan itibaren. Peki, bedenlerimiz sonradan ayrı mı yaratılmış? Şöyle düşünüyoruz: beden bir kılıf, bir kap. Onun içine ruh giriyor. Ölümle birlikte çıkıyor. Beden bir et yığını. Onun bir anlamı yok. Böyle mi görmeliyiz? Acaba bizim inancımızda bedenle ruh arasındaki irtibat nasıl? Acaba her ruh o beden için yaratılmıyor mu? Bedenin yaptıkları ruha merteye kazandırıyor eğer, ruhla beden arasındaki irtibatın Kartezyen felsefedeki zihin/beden ikiliğinden farklı ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Ama bu konudaki düşüncelerin olgunlaştırılması, dini ve felsefi derinlik kazandırılması gerekiyor.

İsterseniz tekrar kürtaj ve sezaryene dönelim. Bunların toplumumuzda ne gibi sosyolojik alt yapıları var?

Kürtaj toplumumuzda bir doğum kontrol yöntemi olarak görülüyor. Bir nevi istenmeyen kazaların bertaraf edilmesi olarak uygulanıyor. Feminist harekette kürtaj hakkı, "bedenimiz bizimdir" sloganı ile ortaya çıkmış ve seçme hakkı üzerinden ilerlemiştir. Kürtaj, kadının bedeniyle ilgili kararların kontrolünü elinde tutmasının bir simgesi haline gelmiştir. Sezaryen meselesinde de bir kontrolü elinde tutma iddiası var var. Doğum anını kontrol etmek. Acı çekmemek isteği de bir etken. Bir de birkaç kadın doğumcu arkadaşım kadınlarda gözlemedikleri pelvis daralmasından söz ettiler. Bu söylediğim bir istatistik sonucu değil ama yaşam tarzı ile alakalı bir durum olabilir diye düşünüyorum. Yere oturmamak, hiç çömelmemek, kız çocuklara bebeklikte kundak ve ara bezi bağlamamak. Anadolu'da böyle bir gelenek var, kız çocuklarının bebek bezleri çok geniş olur. Sezaryenin artışı konuşurken bunu da göz önüne almalıyız. Yine tüp bebeğin nedenlerinden biri de erkekte sperm azalması. Kadınlarda yumurtlama olmasına rağmen hamile kalamama gibi bir problem var. Bu durum stresle bağlantılı görülebilir. Yani sadece modern insanın kontrol etme isteğinden ibaret değil mesele. Modern yaşamın getirdiği bir takım reel sorunlar da var bu teknolojileri kullanmayı gerektiren.

"Tıbbın iktisadi bir yapı, bir endüstri olduğunu gözden geçiriyoruz"

Burada izniniz olursa bilim ve teknolojiye neyin yön vereceğini de konuşalım. "Teknolojiye sadece bilimsel merak ya da maddi hırs yol gösterirse sonumuz kıyamet olur" demişsiniz. Teknolojiye yolunu kim göstermeli?

Bilimsel merak neyse de hırs dediğimiz şeyin doğrudan şu anki kapitalist sistemle ilgili olduğunu düşünüyorum. Tıbbi ve genetik araştırmalara ilaç sanayii yön veriyor, finanse ediyor. Baktığınızda kapitalizmin temel felsefesi üzerinde ilerlendiğini görüyorsunuz. İnsanlar hastalanmasınlar, daha sağlıklı olsunlar, daha mutlu yaşasınlar gibi bir hedefe yönelik değil. Doğrudan iktisadi gereklerden hareket eden kuruluşlar bunlar. Burada bilimkurguya atıfta bulunacağım: daha fazla kazanmak için spekülasyon virüs üretmek, sonra da o virüsü yok etmek için aşı üretip satmak... Hatırlayacaksınız domuz gribi vakasında da konuşuldu. Bunları şehir efsanesi gibi görebilirsiniz, ama mümkün olmayacak şeyler değil. Tıp dediğimizde insanlarda sadece insanları iyileştiren, onlara iyi bir hayat sunan bir yapıymış gibi görüyoruz. Tıba iktisadi bir yapı, bir endüstri olarak bakmıyoruz. Öyle baktığımızda iyi niyet, hoşgörü gibi kavramların dışında birtakım hesap, kitap meselelerinin olduğunu görebiliriz. Sonuç olarak iktisadi hırs bu meselelere

yön veriyorsa ki öyle, o zaman tıba, ilaçlara biraz daha temkinli yaklaşmamız gerekmiyor mu?

Endüstrinin çok büyük baskısının olduğu, bu baskının bazen abuk sabuk şeylere yol açtığı doğru. Meselenin bu yönü de var ama öte yandan da zaman içindeki gelişime bakıldığında işte insan ömrü uzadı, insanın temel bazı hastalıkları ile ilgili ölüm oranları düşmüş oldu. Demek istediğim hükümetlerin politikaları da var. Gidişatı sadece endüstri belirlemiyor. İkisnin arasında bir etkileşimin olduğunu hesaba katmak gerekir.

Mutlaka doğru. Hükümetler bu yapının dışında değil. Uluslararası ilaç sanayii ile işbirliği yapan, ekonomisini bu işbirliğine dayandıran ülkeler de var. Mesela Hindistan ilaç sanayiinin ve genetik araştırmaların periferisi olmuş durumda. Bu araştırmaların kobayları Hindistan'da, tüketicileri Amerika'da. Bunları da görmek zorundayız.

Önemli olan şu: tüm bunları görüyorsanız sonuçta biz hangi pozisyonda olacağız? Sadece bir tür uzlaşmayla, elimiz böğrümüzde mi bekleyeceğiz? Bilimi ve siyaseti belirleyecek güçte değiliz. Biz ne yaparsak yapalım gidişat devam mı edecek?

Bütün bunları konuşunca çok ümitsiz bir tablo çıkıyor ortaya. Bireysel çözümlerden de bir sonuç çıkmıyor. Hâlbuki sorumluluktan kaçmıyorsak eğer insandan ümidi de kesmemeliyiz. Çünkü ümitsizlik sorumluluktan kaçışa bir kılıf olabiliyor bazen. Çünkü gelişmeler yeni fırsatları da beraberinde getirir her zaman. Küresel kapitalizmde iktidarın bir merkezi yok. İktidar bugün küresel sermaye. İktidarın merkezi olmadığı gibi muhalefetin de merkezi yok. Yeni birliklikler, dayanışmalar için fırsatlar da söz konusu yeni küresel sistem içinde. Bu sebeple yeni fırsatları yaratmamız, var olanları değerlendirmemiz gerekiyor. En başta interdisipliner işbirliği kanalları açık olmalı. İslam dünyasında böyle bir fırsatı değerlendirdiğimizde entelektüel bir canlanma da olabilir. Liberal etik bilhassa biyoteknoloji konusunda tıkanmış durumda. İnsanın kutsiyetinden, insanın doğasından bahsedilemeyen bir vasatta teknolojiye teslim olmak tabii ki kaçınılmaz görünüyor. Bu açıdan dinin, özellikle biyoteknoloji ve etik alanındaki tartışmalara dâhil olması gerekiyor. Müslümanlar olarak bu konuda söyleyebileceğimiz şeyler var. Ama bunun için de bir birikim ve donanım gerekiyor. Hamasi bir yaklaşım, birkaç kalıp cümle tabii ki yeterli değil, anlamlı da değil.